

ЦИВІЛІЗОВАНА ПОЛІТИКА ЯК ВИБІР ДЕРЖАВИ В ЕПОХУ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Войтович П. П.

Метою статті є з'ясування сутності цивілізованої політики держави, дослідження політики як мистецтва з позиції права вибору держави, що являє собою реалізацію свободи волі людини, людей, через яких здійснюється ця політика, з урахуванням трансформацій, яких зазначає сучасний світ, сучасна система міжнародних відносин. Досліджено питання специфіки держави як актора світової політики, характеристики суб'єкта права як волі, що проявляється через можливість вільно приймати правові рішення, тобто здійснювати свій правовий вибір, у тому числі на міжнародній арені, а також виконувати ці рішення, у цьому контексті досліджено проблему свободи особистості, оскільки уявити політику без особистості неможливо, досліджено питання свободи волі та права вибору, особливостей прийняття рішень у відкритому суспільстві. Проведено аналіз концепції людського розвитку, визначень термінів «цивілізація» і «варварство», виявлено основні риси цивілізованого політика, проведено певний аналіз трансформацій, яких зазнає сучасний світ, зокрема, через війну в Україні. Зроблено висновки про те, що зміст і характер свободи (права вибору), її сфери і суб'єкт-визначаються рівнем розвитку суспільства, його цінностями, цивілізована політика залежить від народу-виборця, а демократія по суті – це процедура відбору політичних лідерів. Автор зазначає, що держави змушені реагувати на зміни, що відбуваються, але не всі держави реагують на них однаково та адекватно. Це залежить як від певних можливостей і реалій держави, так і від вибору, який здійснюється її лідерами чи групами від імені держави, а також від певної системи цінностей або орієнтирів. Автор наголошує, що політика будь-якої держави в першу чергу повинна бути орієнтована на особистість, створення умов для її розвитку і існування, забезпечення прав і свобод людини, а вплив звичайних громадян на формування і реалізацію політики є тим більш відчутним, чим більш розвинутою є демократія у державі, чим відкритішим є суспільство. Сучасний рівень розвитку українського суспільства характеризується духовним і ідеологічним розкріпаченням, що здійснюється шляхом утвердження гідності кожної особи, нації, як найвищих соціальних

цінностей, що відповідає цінностям Європейського Союзу. Автор доходить висновку, що основним змістом сучасної трансформації є становлення загальнолюдської цивілізації. І тому коли політика припиняє бути цивілізованою, вона взагалі припиняє бути політикою у власному сенсі. За державою, за діями держави як суб'єкта міжнародного права завжди стоїть людина, її вибір, воля, процес прийняття нею рішень. Саме людина є джерелом усієї правової реальності, а можливість приймати рішення зі знанням справи є дійсно свободою волі, адже вибір є самою суттю вольового акту.

Ключові слова: політика, цивілізація, цивілізована політика, держава, вільне суспільство, відкрите суспільство, демократія, війна, людяність, міжнародне право, цінності, цінності ЄС, право вибору, свобода волі, розвиток.

Voitovych P. P. Civilized politics as a state's choice in the era of global transformations

The aim of the article is to clarify the essence of the civilized politics of the state, the study of politics as an art from the standpoint of the state's right to choose, which represents the realization of the freedom of human will of those people who carry out this policy, taking into account the transformations marked by the modern world and modern system of international relations. The issue of the specificity of the state as an actor of world politics, the characteristic of the subject of law as a will, which is manifested through the possibility of freely making legal decisions, i.e. exercising one's legal choice, including in the international arena, as well as implementing these decisions, were investigated, freedom of an individual was also investigated in this context, because it is impossible to imagine politics without an individual, the issue of freedom of will and the right to choose, the peculiarities of decision-making in an open society were also investigated. An analysis of the concept of human development, the definitions of the terms 'civilization' and 'barbarism', the main features of a civilized politician were revealed, and a certain analysis of the transformations that the modern world is undergoing, due to the war in Ukraine in particular, were carried out. There were made the conclusions that the content and nature of freedom (the right to choose), its spheres and subjects are determined by the level of development of society, its

values, civilized politics depends on the voting people, and democracy is essentially a procedure for selecting political leaders. The author notes that states have to respond to the changes taking place, but not all states respond to them equally and adequately. It depends both on certain possibilities and realities of the state, and on the choices made by its leaders or groups on behalf of the state, as well as on a certain system of values or guidelines. The author emphasizes that the policy of any state should first of all be oriented towards the individual, creating conditions for his/her development and existence, ensuring human rights and freedoms, and the influence of ordinary citizens on the formation and implementation of policy is all the more tangible, the more developed democracy is, the more open the society is. The current level of development of Ukrainian society is characterized by spiritual and ideological emancipation, which is carried out by affirming the dignity of each person, the nation, as the highest social values, which corresponds to the values of the European Union. The author comes to the conclusion that the main content of the modern transformation is the formation of universal civilization. And therefore, when politics ceases to be civilized, it ceases to be politics in its own sense. There is always a person, his/her choice, will, decision-making process, which acts on behalf of the state as a subject of international law. It is the person who is the source of the entire legal reality, and the ability to make a decision with knowledge of the case is truly free will, because choice is the very essence of an act of will.

Key words: *politics, civilization, civilized politics, state, free society, open society, democracy, war, humanity, international law, values, EU values, the right to choose, freedom of will, development.*

Постановка проблеми та її актуальність. Все в політиці починається з людини. Будь-яка політика держави – внутрішня чи зовнішня – починається з людини. Чи має починатись...

Сьогодні ранок всього цивілізованого світу починається з новин про війну в Україні, цивілізований світ просто не може залишатися осторонь. Увесь цивілізований світ складається з людей, що становлять суспільство, відкрите та вільне. Цивілізований світ далеко не завжди відображається через діяльність політиків і вищих посадовців якоїсь країни. Хто насправді репрезентує державу, хто стоїть за загальним курсом держави у міжнародних справах (це і є зовнішньою політикою), хто його визначає? Чи обирають насправді держави мирне співіснування і міжнародну співпрацю, чи обирають держави розвиток, чи має міжнародне право за мету розвиток людства? Дослідження таких питань є актуально відкритим, незавершеним, адже в пошуках істини варто знову повернутися до феномену людини – творця і творіння.

Хтось може зауважити, що це глузування – говорити про права людини, свободи, цінності, людську гідність, людяність, цивілізованість...у той час, коли російським агресором знищено тисячі людей, коли війна триває, а з нею терор і руйнації, руйнування всього, в тому числі людської свідомості. Але говорити і писати, безумовно, потрібно. Адже цей жах, що відбувається, знов і знов повертає до вічних питань, а наука – це не переписування текстів, вона завжди про життя і для життя. Саме тому дана стаття присвячена аналізу політики, цивілізованої політики, політики як мистецтва, з позиції права вибору держави, що являє собою реалізацію свободи волі людини, людей, через яких здійснюється ця політика, з урахуванням тих трансформацій, яких зазначає сучасний світ, сучасна система міжнародних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням різних аспектів свободи волі, права вибору, політики, внутрішньої та зовнішньої, міжнародних відносин займалось і займається багато філософів, мислителів і вчених у всі часи, адже ці питання є вічними. Певні аспекти проблематики досліджувались такими вченими, як В. Баштанник, Ю. Димитров, М. Мальський, О. Мережко, В. Селіванов, О. Тарасов, М. Флорі, М. Черкес, Н. Якубовська, та багатьма іншими. Проте питання політики, цивілізованої політики як реалізації права вибору держави вважаємо не досить дослідженим, але вкрай актуальним і доречним.

Метою цієї статті є з'ясування сутності цивілізованої політики, дослідження політики як мистецтва з позиції права вибору держави, що являє собою реалізацію свободи волі людини, людей, через яких здійснюється ця політика, з урахуванням тих трансформацій, яких зазначає сучасний світ, сучасна система міжнародних відносин.

Виклад основного матеріалу. Добре відомо, що держава є політичною формою організації правління, яка характеризується суверенною владою, політичним і публічним характером, системою спеціально створених органів, які здійснюють на певній території політичне, ідеологічне та економічне управління суспільством. Держави є суб'єктами міжнародного права і акторами світової політики.

Питання специфіки держави як актора світової політики актуалізується через зміни, що відбуваються у сучасній політичній системі світу. Те, що сучасна система міжнародних відносин трансформується, не викликає сумнівів. Світ став складнішим і взаємозалежнішим. Додаткові питання

виникають через різноманіття держав, адже необхідна координація їх політики та вироблення загального бачення та засобів вирішення глобальних проблем, що набули загальнолюдського значення і вийшли за межі інтересів окремих груп, народів та держав. Від вирішення глобальних проблем, від вирішення проблем управління світовими процесами, від засобів і методів, що застосовуються, залежить збереження сучасної цивілізації і виживання усього людства.

Цивілізований світ складається з людей, що становлять суспільство, відкрите та вільне. Цивілізований світ не завжди відображається через діяльність політиків і вищих посадовців якоїсь країни, хоча влада і репрезентує суспільство. Насправді, політика проводиться правлячою групою від імені усієї держави. Втім це зовсім не означає відсутності проявів неадекватності з боку правлячої влади та відповідності її інтересів і поглядів інтересам, поглядам і цінностям суспільства.

Тут виникає інше питання: якщо суспільство демократичним шляхом – шляхом виборів – обрало цю владу, тоді очевидно, що не все добре (м'яко кажучи) з суспільством і воно теж має щось змінити, трансформуватись.

Сьогодні не лише Україна, а увесь світ знаходиться в процесі трансформації, який відчуває гостро. Трансформується абсолютно все, особливо люди.

Зміни завжди даються важко, не говорячи вже про зміни через війну.

Так чи інакше держави змушені реагувати на зміни, що відбуваються, але не всі держави реагують на них однаково та адекватно. Вони можуть або чинити опір змінам, або підлаштовуватись під них, або намагатися задавати змінам певний вектор розвитку. Це залежить як від певних можливостей і реалій держави, так і від вибору, який здійснюється її лідерами чи групами від імені держави, і, безумовно, від певної системи цінностей або ціннісних орієнтирів.

Саме можливість вільно приймати правові рішення, тобто здійснювати свій правовий вибір, у тому числі на міжнародній арені, а також виконувати ці рішення, характеризує суб'єкта права як волю. Такою здатністю володіє держава (через уповноважених суб'єктів) як суб'єкт міжнародного права.

Зміст політики, обумовлений волею народу, фактично опосередковується його повноважним інституційним представником – державою.

З певних причин з плином часу склалося не порушне правило: зовнішня політика – справа уряду, який здійснює її за власним розумінням і під

власну відповідальність. Протягом століть зовнішня політика «робилася» у тиші урядових кабінетів методами так званої традиційної дипломатії, що забезпечує таємницю дипломатичних зносин, повну закритість цієї сфери суспільного життя від очей широкого загалу. Сьогодні ж уявлення про те, що історія в першу чергу визначається діяннями «царів та героїв» виглядають архаїчно. Проте особа політичного лідера була і залишається однією з важливих змінних при аналізі будь-якої політики.

В ідеалі основними завданнями, зокрема, зовнішньої політики є зміцнення суспільного устрою держави шляхом зміцнення її положення в системі держав та захист на міжнародній арені інтересів всього народу.

Рівень розвитку міжнародних відносин характеризують відповідні наміри держав щодо розвитку у тому числі в питаннях забезпечення і захисту прав людини. Такі наміри держав реалізуються і шляхом реалізації їх зовнішньої політики, оскільки зовнішня політика – це спроба адаптувати національну суспільно-політичну систему до міжнародної.

Розвиток сучасної політики неможливий без звернення до проблеми свободи особистості, оскільки уявити політику без особистості неможливо [1, с. 4]. Політика будь-якої держави в першу чергу повинна бути орієнтована на особистість, створення умов для її розвитку і існування, забезпечення прав і свобод людини. Знову наголосимо, що все в політиці починається з людини. Все, що ми робимо, всі політичні успіхи та невдачі у своїй основі мають загальну головну передумову – людський фактор, незалежно від того, чи йдеться про одну людину чи про мільйони людей. Адже людський інтелект – це та точка опори і той важіль, який дозволяє йому перевертати світ міжнародної політики [1]. До того ж, вплив звичайних громадян на формування і реалізацію зовнішніх зносин (що ми можемо бачити особливо сьогодні) є тим більш відчутним, чим більш розвинутою є демократія у державі, чим суспільство є відкритішим, ціннісно-орієнтованим [1]. Повторюємо знов і знов: у демократичному, у відкритому суспільстві політика здійснюється для людей і через людей.

Відомо, що політика – це діяльність, спрямована на прийняття рішень, значущих, таких, що впливають на долю більшості людей, спільноти, нації, народу і навіть усього людства. Політика – це певна вища форма соціальної діяльності, що потребує відповідного рівня розвитку людей, які нею займаються.

За одним з універсальних визначень: політика – це мистецтво керувати державою.

Як зазначалось вище, в цивілізованому світі політика здійснюється для людей і через людей.

Звісно, тут доречно звернутися до визначення терміну «цивілізація». Поняття цивілізація (від лат. *civilis* – громадський, суспільний, державний, громадянський) введено у науковий словник французьким просвітником Оноре Габріелем Мірабо 1756 року. Під цим визначенням французькі просвітники мали на увазі суспільство, засноване на засадах розуму та справедливості [2].

Цілком логічно, що цивілізований політик – це такий, який має високий рівень свідомості, подолав егоїстичні потреби у владі, матеріальних благах, здатний розуміти системні зв'язки суспільства і керувати ними в інтересах цього суспільства.

Безумовно, цивілізована політика залежить від народу-виборця. Демократія по суті – це процедура відбору політичних лідерів. Народ лише вибирає групу осіб, яка потім приймає кардинальні рішення без усілякої народної участі. Хоча в ідеалі демократія – це єдність відповідним чином побудованих свобод і політичних інститутів, примат особи над державою, а найголовніше – це люди, для яких демократія стала внутрішньою потребою, звичкою [3, с. 18]. Звісно, закономірно постає питання про те, наскільки наше суспільство готове до демократії. Зрозуміло, що недостатньо готове. Однак іншого суспільства у нас немає. І доки не настало прояснення свідомості, суспільству не можна докоряти в тому, що воно таке, яким є.

Суспільство – це багатогранний механізм, який функціонує за певними законами, нормами, моральними критеріями, писаними і неписаними правилами поведінки. У суспільному житті індивідуальна воля проявляється у процесі її зіткнення з волею інших осіб у формі свободи або обмеження волі, тут і виникає необхідність у праві, у відповідному правовому регулюванні. Свобода волі є сутнісною ознакою права. З точки зору права свободу волі можна визначити як здатність і можливість особи робити власний вибір і поводити себе відповідно до власних інтересів та цілей за умови визначеності відповідних прав, обов'язків, відповідальності та гарантій [3, с. 24].

Людина завжди, а особливо в умовах швидкого темпу сучасного життя і стрімких соціальних змін, постає перед необхідністю вибору. Вибір займає важливе місце в житті людини і суспільства, він багато в чому залежить не лише від внутрішньої мотивації, але й від зовнішніх факторів.

Слід акцентувати увагу на тому, що за державою, за діями держави як суб'єкта міжнародного права завжди стоїть людина, її вибір, воля, процес прийняття нею рішень [4].

При суспільному виборі, що здійснюється представниками держави від імені усієї держави, реалізуючи її свободу волі, приймаються політичні рішення, за яких найчастіше все суспільство складає латентну групу. При цьому латентна група повинна домовитися щодо правил суспільного вибору і забезпечення його реалізації.

Звісно, не можна сказати, що проблема свободи волі і взагалі свободи є новою. Прагнення до суспільної свободи і її забезпечення спостерігається на всьому шляху становлення і розвитку homo sapiens [3, с. 17].

Людська воля розуміється як здатність індивіда до постановки цілей, до вибору і здійснення мети свого самовизначення. Свобода – це автономія особи. Отже, поняття волі вказує на поняття свободи, а поняття свободи – на поняття волі, тобто свобода означає волевиявлення особи, а волевиявлення є здійсненням свободи.

Свобода волі – одна з центральних категорій філософсько-правового розуміння проблеми обумовлення і необхідності обмеження реалізації мети діяння певної особи.

Свобода людської волі виражає активну, цілеспрямовану, перетворюючу роль людини по відношенню до детермінуючих обставин, індивідуально неповторне відображення об'єктивних причин у людській діяльності. Свобода волі – це і свобода бажання, і свобода вибору поведінки, і відсутність примусу.

Зміст і характер свободи (права вибору), її якість і кількість, її сфери і суб'єкти – визначаються рівнем розвитку суспільства, його цінностями.

Сучасний період державно-правового будівництва (і рівень розвитку українського суспільства) характеризується духовним і ідеологічним розкріпаченням, що здійснюється шляхом утвердження гідності кожної особи, нації, як найвищих соціальних цінностей [5], що відповідає цінностям Європейського Союзу.

Засноване на свободі волі право вибору виступає найважливішою стороною соціального (у тому числі, правового) регулювання поведінки людей. При цьому вибір проявляється у процесі реалізації правових приписів, під час поєднання волі держави з волею окремих суб'єктів права.

Свобода волі і право вибору органічно пов'язані з реальними соціальними потребами та інтересами,

які у кінцевому рахунку визначаються головною метою існування людської спільноти – всебічним розвитком і свободою людської особистості.

Політика як результат реалізації права вибору завжди відображає у постановці своїх цілей, у виборі засобів та методів, ситуацію у державі. Вона спирається на ресурси, наявні у державі, на її кадровий потенціал.

У свою чергу, демократія як цінність – це шлях не до припинення конфліктів, а до їх цивілізованого, ненасильницького, неруйнівного розв'язання [5].

Про це і міжнародне право – про розум, про справедливість, про права, про повагу, про мир, про відкритість, про добросовісність і людяність, про Цивілізацію.

Основним змістом сучасної трансформації є становлення загальнолюдської цивілізації. І тому коли політика припиняє бути цивілізованою, вона взагалі припиняє бути політикою у власному сенсі. Політика – це розвиток, процес, адже це мистецтво. Цивілізована політика – це про спроможність жити разом, співпрацювати, поважаючи право вибору іншого.

Відкритість держави, вміння говорити зі світом однією мовою – це ті фактори, що набувають ключового значення в епоху трансформацій, це основа відкритого, вільного суспільства. У вільному суспільстві всі люди діють добровільно, маючи свободу отримувати ресурси для реалізації свого потенціалу. Вільне суспільство живе по праву і саме створює право.

У вільному суспільстві свобода розуміється як толерантність, як встановлення рівноправних відносин з тим, що знаходиться поза людиною: з природою, з іншими людьми, з їх цінностями, культурою. Сутність вільного суспільства полягає в тому, що всі люди є вільними і вони мають право не погоджуватись [6]. У вільному суспільстві ми деколи маємо приймати те, що вибір інших людей може бути іншим за наш [7]. Глибинний сенс вільного суспільства полягає в забезпеченні згоди основних соціальних суб'єктів, в консолідації суспільства, у досягненні цінностей особистості, самовираження, соціальної справедливості, безпеки, порядку і закону, у збереженні системи норм і цінностей культурно-національної ідентичності.

Політика в епоху глобальних трансформацій може бути тільки цивілізованою, інакше це зовсім не політика, а варварство. А це не про відкрите суспільство, не про міжнародне право, не про повагу до прав людини, не про людяність і толерантність. Варвар (грец.) – зневажливий термін, яким позначають людину, представника певного народу або племені, що дійсно або уявно перебуває на доцивілізаційному

або нижчому цивілізаційному рівні розвитку [8]. Для варварства немає міжнародного права.

Політика – це процес, розвиток, розвиток суспільства, перш за все; тому є надія, що за державно-правовими інститутами завжди стоять люди, які враховують загальні інтереси держави, керуються загальнолюдськими цінностями і приймають рішення так, щоб не зашкодити правам інших людей. Переосмислення ролі індивіду у процесі розвитку припускає істотне зрушення – з пасивних реципієнтів допомоги розвитку люди стають «агентами змін» [9]. Якщо сама людина не перейметься своїми правами і свободами, не буде їх відстоювати, то державні органи навряд що зроблять в цій сфері.

На цьому, зокрема, засновується і концепція «розвитку людини», яка своєю появою і популяризацією зобов'язана щорічним Доповідям про розвиток людини, що видаються під егідою ПРООН, починаючи з 1990 року. Поняття людського розвитку було сформульовано у першій Доповіді про розвиток людини таким чином: «Розвиток людини є процесом розширення спектру вибору. Найважливіші елементи вибору – жити довгим та здоровим життям, отримувати освіту та мати гідний рівень життя. Додаткові елементи вибору включають в себе політичну свободу, гарантовані права людини та самоповагу» [10, с. 1]. Згідно з концепцією людського розвитку в центрі розвитку суспільства має бути людина, а не просто економічні показники. Ця концепція стала міжнародною загальноприйнятою парадигмою суспільного прогресу, вона є найціліснішою концепцією розвитку суспільства.

За концепцією людського розвитку завдання суспільства – забезпечити безперервність розвитку, його стійкий характер. Варто підкреслити, що рівень людського розвитку визначається і тим, наскільки людина сама бере участь у вирішенні питань розвитку, адже суспільний прогрес здійснюється не тільки в інтересах людей, але й самими людьми.

Людський розвиток – процес зростання людських можливостей, що забезпечується політичною свободою, правами людини, суспільною повагою до особистості, а також правом вибору людини.

Зрозуміло, що вибір держави має формуватися з урахуванням безлічі аспектів внутрішнього і зовнішнього характеру. Втім, за державою, за діями держави як суб'єкта міжнародного права завжди стоїть людина, її вибір, воля, процес прийняття нею рішень. Саме людина є джерелом і носієм усієї правової реальності. Так, досить часто у світовій політиці вирішальну роль грали і грають політичні діячі, приймаючи на себе відповідальність за доленосні рішення як для своїх країн, так і для усього світу. Велику роль

в процесі цього вибору грають моделі міждержавної взаємодії, а також лобізм, який перетворився у глобальну політичну практику, а також активність груп інтересів. У такій чисельності координат можливість приймати рішення зі знанням справи є дійсно свободою волі, адже вибір є самою суттю вольового акту.

У процесі розвитку людства свобода стає однією з абсолютних вищих соціальних цінностей і принципом життєдіяльності людини. Саме тому свобода може служити критерієм людського прогресу. Тому гасло Великої французької революції «свобода, рівність, братерство» може розглядатися як таке, що увібрало у себе дійсну сутність розвитку людини і людства.

Отже, глобальні трансформації відбуваються саме навколо питання людяності, яка і є показником цивілізованості. Трансформуємось в першу чергу ми, люди. І кожен відповідальний за себе.

Висновки.

1. Держави змушені реагувати на зміни, що відбуваються, але не всі держави реагують на них однаково та адекватно. Вони можуть або чинити опір змінам, або підлаштовуватись під них, або намагатися задавати змінам певний вектор розвитку. Це залежить як від певних можливостей і реалій держави, так і від вибору, який здійснюється її лідерами чи групами від імені держави, а також від певної системи цінностей або орієнтирів.

2. Можливість вільно приймати правові рішення, тобто здійснювати свій правовий вибір, у тому числі на міжнародній арені, а також виконувати ці рішення, характеризує суб'єкта права як волю. Такою здатністю володіє держава (через уповноважених суб'єктів) як суб'єкт міжнародного права.

3. Політика будь-якої держави в першу чергу повинна бути орієнтована на особистість, створення умов для її розвитку і існування, забезпечення прав і свобод людини. Все в політиці починається (має починатись) з людини. Вплив звичайних громадян на формування і реалізацію зовнішніх зносин є тим більш відчутним, чим більш розвинутою є демократія у державі, чим відкритішим є суспільство.

4. Сучасний рівень розвитку українського суспільства характеризується духовним і ідеологічним розкріпаченням, що здійснюється шляхом утвердження гідності кожної особи, нації як найвищих соціальних цінностей, що відповідає цінностям Європейського Союзу.

5. Свобода волі і право вибору органічно пов'язані з реальними соціальними потребами та інтересами, які у кінцевому рахунку визначаються головною метою існування людської спільноти – всебічним розвитком і свободою людської особистості.

6. Основним змістом сучасної трансформації є становлення загальнолюдської цивілізації. І тому коли політика припиняє бути цивілізованою, вона взагалі припиняє бути політикою у власному сенсі. Політика – це розвиток, процес, адже це мистецтво. Цивілізована політика – це про спроможність жити разом, співпрацювати, поважаючи право вибору іншого.

7. За державою, за діями держави як суб'єкта міжнародного права завжди стоїть людина, її вибір, воля, процес прийняття нею рішень. Саме людина є джерелом і носієм усієї правової реальності. Можливість приймати рішення зі знанням справи є дійсно свободою волі, адже вибір є самою суттю вольового акту.

8. У процесі розвитку людства свобода стає однією з абсолютних вищих соціальних цінностей і принципом життєдіяльності людини. Саме тому свобода може служити критерієм людського прогресу. Глобальні трансформації відбуваються саме навколо питань свободи і людяності, які і є показниками цивілізованості. Трансформуємось в першу чергу ми, люди. І кожен відповідальний за себе.

Література

1. Зленко А.М. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних перемен. Харків : Фолио, 2004. 559 с.
2. Цивілізація: історичне формування поняття. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10195/>.
3. Селіванов В. Право як сфера свободи. *Вісник Академії правових наук України*. № 1(24). С. 17-32.
4. Тарасов О.В. Проблема суб'єкта в міжнародному публічному праві : автореф. дис.... д. ю. н. Харків, 2015. 40 с.
5. Димитров Ю. *Правова держава: перспектива чи сьогоднішній день? Право України*. 1995. № 5-6. С. 12-16.
6. *The Sun*, 2014.
7. *Times, Sunday Times*, 2014.
8. Варвар. / URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B0%D1%80%D0%B2%D0%B0%D1%80>.
9. Sen A. *Development as Freedom*. Oxford : Oxford University Press, 1990. p. xii.
10. Human development report 1990, Concept and Measurement of Human Development. Published for the United Nations Development Programme. Oxford University Press, 1990.

Войтович П. П.,
доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри міжнародного
та європейського права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
професор Міжнародної кадрової академії